

УДК 378.637.015.3

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ****Олександр Осаволук**

*Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
вул. Кропив'янського 2, 16600 Ніжин, Україна
e-mail: ndpu@ndpu.net*

З'ясовано психолого-педагогічні складові особистісно орієнтованого навчання під час формування особистості майбутнього викладача вищої школи. Проаналізовано науково-теоретичні дослідження з проблем особистісно орієнтованого навчання та формування особистості майбутнього педагога.

Ключові слова: парадигма освіти, гуманістична парадигма, емпатія, фасилітатор, Я-концепція.

Зміни в політиці й економіці України, що відбулися протягом останніх років, віддзеркалюються в системах і структурах освіти на всіх її рівнях, зокрема і у вищій школі. Простежено, що студентство потрапляє в центр інтересів учених здебільшого в кризові моменти розвитку суспільства, стаючи потенційним джерелом його дестабілізації. Саме сьогодні українське студентство потребує пильної уваги. Студентські роки збігаються з періодом найінтенсивнішого розвитку особистості. Молода людина разом із закінченням вищого навчального закладу головно завершує своє дозрівання у фізичному, інтелектуальному, соціальному й етичному значенні. За своєю суттю студентство належить до особливої соціальної групи, якій властиві соціально-психологічні особливості. Ці особливості часто зумовлені соціально-економічними чинниками розвитку суспільства.

На розвиток особистості майбутнього фахівця впливають дві групи чинників: зовнішні (ставлення до вищої школи) і внутрішні. Якщо коротко перелічити зовнішні чинники, то до них слід віднести розшарування за доходами, безробіття, невпевненість у завтрашньому дні, втрату перспективи, проникнення криміналу у всі сфери життя, невплата заробітної платні, зростання суїциду та ін. Все це призводить до втрати ціннісних орієнтацій і значною мірою ускладнює процеси професійного становлення і формування особистості майбутнього фахівця під час його навчання у вищому закладі.

Мета дослідження: з'ясувати психолого-педагогічні складові особистісно орієнтованого навчання у процесі формування особистості майбутнього педагога.

Завдання: проаналізувати науково-теоретичні дослідження з проблем особистісно орієнтованого навчання та формування особистості майбутнього педагога; визначити головні ознаки особистісно орієнтованого навчання.

Вища школа за визначенням і за своєю суттю є виховувальною установою. Її стан (в аспекті моральності й виховної роботи) потребує створення нової концепції виховання і навчання. Обговорюючи домінуючі в освіті директивні методи, психологи та педагоги акцентують на необхідності переходу від імперативної стратегії дії до розвивальної, від навчально-дисциплінарного підходу до особистісно орієнтованого навчання. Далеко не всяке наукове знання, яким оволодів студент, безпосередньо пов'язане з його етичним, духовним становленням. Як зауважив В. Е. Шукшунов, ахіллесова п'ята існуючої парадигми освіти, яку можна б було назвати науковою тому, що природничонаукова картина світу майже не залишає місця етиці й моральності [6, с. 18].

У вітчизняній і зарубіжній педагогічній науці розглядають різноманітні питання, пов'язані із системою виховання особистості сучасного педагога. На відміну від технократичного підходу починає актуалізуватися “гуманістична парадигма” педагогічної освіти [5, с. 2–7]. Її сутність визначається гуманістичною природою педагогічної діяльності, в центрі якої наявна особистість, яка формується як “вища цінність”. Закріплені в свідомості педагога цінності утворюють систему його професійно-ціннісних орієнтацій на спілкування, творчість, професійну співпрацю.

Особистісно орієнтоване навчання, в основі якого є гуманістична парадигма, є складовою особистісно діяльним підходу. На думку І. А. Зимньої, особистісно діяльним означає, що передусім в цьому процесі ставлять і розв'язують головне завдання освіти – створення умов гармонійної, етично досконалої, соціально активної шляхом активізації внутрішніх резервів, професійно компетентної особистості, яка саморозвивається.

Принципово важливим моментом для розуміння суті педагогічної технології є визначення позиції студента в освітньому процесі, ставлення до нього викладачів. Серед різних технологій найзначущішою для сучасного етапу системи виховання є особистісно орієнтована технологія. Вона ставить в центр всієї освітньої системи особистість вихованця, забезпечення комфортних, безконфліктних і безпечних умов її розвитку, реалізації її природних потенціалів. Особистість вихованця у цій технології не лише суб'єкт, але і суб'єкт пріоритетний; вона є метою освітньої системи, а не засобом досягнення якоїсь віддаленої мети. Визнання значущості технології особистісно орієнтованої освіти привело до переосмислення цілей професійних функцій педагога-вихователя і необхідності цілеспрямованої роботи в цьому напрямку. На нашу думку, у студентів необхідно сформувати

знання, вміння, а також первинний досвід з реалізації особистісно орієнтованої технології, яка характеризується атропоцентричністю, гуманістичною суттю, психотерапевтичною спрямованістю, постановкою цілей різнобічного, вільного і творчого розвитку вихованця.

Педагог-вихователь, якого потребує особистісно орієнтована школа, повинен відповідати таким вимогам:

- виявляти ціннісне ставлення до школяра, визнавати його унікальність, неповторність;
- виявляти гуманну педагогічну позицію;
- вміти створювати і постійно збагачувати культурно-інформаційне і наочно-розвивальне освітньо-виховне середовище;
- вміти працювати із змістом навчання, додаючи йому особистісно-смыслову спрямованість;
- володіти різноманітними методами і прийомами;
- виявляти турботу про розвиток і підтримку індивідуальності кожного вихованця [2, с. 65].

Зважаючи на це, ми припустили, що процес формування особистості педагога, здатного реалізувати особистісно орієнтовану технологію, може бути інтегрований як деяка стратегія, яка реалізується на підставі принципів, вдало запропонованих професором В. А. Сластьоніним:

- єдність соціально-етичного, загальнокультурного і професійного розвитку особистості майбутнього фахівця в умовах широкої гуманітаризації педагогічної освіти;
- облік новітніх тенденцій розвитку і функціонування соціуму; фундаменталізація педагогічної освіти у взаємозв'язку з її практичною спрямованістю;
- варіативність, динамічність змін у змісті, формах і методах підготовки педагога відповідно до вимог прогнозу на майбутнє;
- демократизація педагогічної освіти, всього устрою життєдіяльності педагогічних навчальних закладів, що сприяє розвитку активності, ініціативи і творчості учасників педагогічного процесу, впровадження різних форм самоврядування [2, с. 65].

Відповідно до цих принципів ми вважаємо, що зміст підготовки до роботи за технологією особистісно орієнтованої освіти повинен дати змогу майбутньому педагогові зануритися у внутрішній світ дитини, дорослого, вивчати і діагностувати рівень їхнього розвитку, відкривати перед ними основи духовного життя людства. Цьому значною мірою сприяє розгляд поглядів гуманістичної філософії, психології і педагогіки щодо унікальності й цілісності розвитку особистості дитини, яка прагне до максимальної реалізації своїх можливостей. Студенти повинні усвідомити і прийняти такі ідеї:

- новий погляд на особистість вихованця як мета освітньо-виховної роботи;
- гуманізацію і демократизацію педагогічних стосунків;
- відмова від прямого примушування як методу, що не дає результатів у сучасних умовах;
- нове трактування індивідуального підходу;
- формування позитивної Я-концепції.

На підставі цього їх можна підвести до розуміння вимог технології особистісно орієнтованої освіти (діалогічність; діяльнісно-творчий характер; підтримка індивідуального розвитку школяра; надання вихованцям необхідного простору і свободи для прийняття самостійних рішень, творчості, вибору змісту і способів навчання та поведінки).

Важливим ми вважаємо вивчення студентами питання технології індивідуальної підтримки дитини, яка якнайповніше розроблена в зарубіжних дослідженнях з гуманістичної психології. Майбутні педагоги в процесі виконання творчих завдань, демонстраційних вправ повинні засвоїти дві групи засобів. Першу, що забезпечує загальну педагогічну підтримку всіх дітей, і другу, спрямовану на індивідуально-особистісну підтримку кожної дитини. Також значущим у підготовці студентів ми вважаємо навчання діагностиці індивідуального розвитку, вихованості, виявлення особистих проблем дітей, відстежування розвитку кожного вихованця. Засвоєння студентами цього змісту допоможе їм відповідно до особистісно орієнтованого навчання дозувати педагогічну допомогу, засновану на знанні й розумінні фізичної і духовної природи вихованця, обставин його життя, особливостей характеру, поведінки, властивого йому темпу навчання. Ми вважаємо важливим засвоєння студентами нових принципових підходів і тенденцій у вирішенні питань “чому” і “як” вчити школярів. Акцентуємо на розгляді змісту навчання як засобу розвитку особи, навчання на основі узагальненого знання, інтеграції, варіативності, використання позитивної стимуляції. Один із напрямків у цій роботі – гуманізм педагогічної освіти, суть якого полягає у формуванні особливої, людської форми ставлення до навколишнього світу.

З огляду на це ми вважаємо важливим здійснення психологічної діагностики професійної придатності до особистісно орієнтованої освіти і науково обґрунтований відбір майбутніх фахівців.

Необхідна структурна єдність системи відбору, професійної, базової підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців.

Потрібна функціональна наповненість змісту освіти, що забезпечує гуманістичні переконання, соціальну активність, професійну компетентність у здійсненні технології особистісно орієнтованого навчання школярів.

Сьогодні ж значну частину випускників педагогічних вищих навчальних закладів характеризують нестійкість професійної позиції, автократизм у спілкуванні, низький рівень рефлексії, організаторських, комунікативних, прогностичних умінь, наслідування, боязнь приймати самостійні творчі рішення. Походження цих явищ безпосередньо пов'язано з прорахунками у формуванні у фахівців професійної готовності до педагогічної діяльності, до взаємодії із суб'єктами освітнього процесу.

Дослідження проблеми професійної підготовки студентів педагогічних навчальних закладів дало можливість нам визначити причинно-наслідкові зв'язки і залежності, що виявляються у формі провідних тенденцій, як стратегія формування професійної готовності педагога до взаємодії.

Тенденція гуманістичної спрямованості педагогічної освіти, містячи логіку переходу від технократичної до антропологічної його парадигми, розкриває залежність формування готовності вчителя до взаємодії від ступеня зверненості до особистості студента, орієнтації на особистісний компонент професійної підготовки. Виявлена тенденція стимулює необхідність перегляду наявної системи підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів відповідно до таких принципів, як суб'єктний розвиток і саморозвиток особистості педагога, пріоритет суб'єктно-сміслового навчання (порівняно з інформаційним), персоналізація педагогічної взаємодії, єдність системного і особистісно-діяльнісного підходів.

Тенденція творчої самореалізації, що відображає залежність формування готовності педагога до взаємодії від ступеня розвитку професійної свободи особистості, розкриття її потенціалу в педагогічній діяльності знаходить своє підтвердження в таких принципах, як індивідуалізація і диференціація, єдність загального і варіативного, суб'єктного і суб'єктивного, рефлексивне управління процесом загального і професійного розвитку студентів, принцип залучення студентів в інноваційну діяльність.

Згідно з тенденцією технологізації педагогічної освіти формування готовності студентів до взаємодії стає певною мірою керованим, якщо воно реалізується як технологічний процес, що відповідає вимогам діагностичності (вимірюваності), інтенсивності, відтворюваності, соціально-ігрової контекстності, моделювання професійних ситуацій, поєднання дидактичних комунікативних і особистісно-сміслових функцій, суб'єктивності і вибіркової, ролі творчої індивідуальності педагога. Найбільшу ефективність у цьому знаходять особистісно і практико орієнтовані педагогічні технології. Ця закономірність дає змогу сформулювати такі принципи: суперечливої єдності теорії і практики, інструментальна оснащеність педагогічного процесу, орієнтація на розкриття психологічних резервів особистості, перетворення суперпозиції викладача і субординованої

позиції студента в рівноправні позиції, ситуативне проектування, поєднання фронтальних, групових та індивідуальних форм взаємодії, опора на методи контекстного і проблемно-діалогового навчання [4].

Найважливішою умовою формування особистості фахівця є підтримка етичного клімату у вищому навчальному закладі. Це визначається рівнем викладання всіх дисциплін, а отже, якістю всього професорсько-викладацького складу: його науковою і педагогічною кваліфікацією, моральним рівнем, ставлення до студентів, зацікавленістю в їхніх успіхах. За даними деяких досліджень, студенти ставлять таку зацікавленість вище за викладацьку майстерність і наукову кваліфікацію викладачів.

Е. Вахтангов писав, що не можна навчитися по книжці робити три речі: літати на аероплані, писати вірші і виробляти в собі сценічні рис, необхідні для актора. По книжці не можна також навчитися мистецтву душевного контакту [6, с. 20]. Важливі психологічне налаштування, установка, безоціночне позитивне прийняття іншої людини. Зважаючи на це, не можна не брати до уваги емпатію. Йдеться про людську участь, взаєморозуміння, здатність не лише раціонально розуміти і брати до уваги обставини, що впливають на партнера, але і співчувати йому, бути зацікавленим і стурбованим його проблемами. Людині без емпатії працювати викладачем не можна. Крім того, що педагог – це емпатійна людина, він ще і фасилітатор. Педагогічна фасилітація – це посилення продуктивності освіти і суб'єктів професійно-педагогічного процесу завдяки їхньому особливому стилю спілкування і особистості педагога. Фасилітаційний підхід сприяє розвитку навиків вироблення власної думки, формуванню активної суспільної позиції, якнайповнішому задоволенню пізнавальних і творчих потреб, а отже, і самореалізації студентів.

Отже, особистісно орієнтоване спілкування суб'єктів освітньо-виховного процесу є необхідною умовою та засобом професійної підготовки спеціаліста, а також формування особистості майбутнього педагога.

1. *Гриценко Л. И.* Личностно-ориентированная концепция. А. С. Макаренко в современной педагогике. Волгоград, 1997.
2. *Зорило Л. И.* Подготовка студентов к работе по технологии личностно-ориентированного образования дошкольников // Белорусская начальная школа: проблемы и перспективы развития: Материалы V Междунар. науч.–практ. конф. Мозырь. 2005. С. 64–66.
3. *Кукушин В. С.* Современные педагогические технологии: Пособие для учителя. Ростов н/Д, 2003.
4. *Левитес Д. Г.* Практика обучения: современные образовательные технологии. Москва; Воронеж, 1998.

5. *Сластьонін В. А.* “Гуманістична парадигма” педагогічної освіти // *Магістр.* 1994. № 6. С. 2–7.
6. *Фатыхова Р. М.* Личностно-ориентированное общение и профессиональное становление специалистов в высшей школе // *Проблемы интеграции образования на пороге XXI века: Материалы Всерос. научн-практич. конф. 26 мая 1999г. Ч. 2.* / Под общ. ред. С. М. Усманова. Бирск, 1999. С. 17–21.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF PROSPECTIVE TEACHERS' PROFESSIONAL TRAINING

Oleksandr Osavolyuk

*Mykola Hohol' State University of Nizhyn
Kropyvjansky Str., 2, UA-16600 Nizhyn, Ukraine
E-mail: ndpy@ndpy.net*

The author of the article defines psychological and pedagogical constituents of the personality-oriented teaching during the personality development process of the prospective higher school teachers. He analyses modern scientific and theoretical researches on the problems of personality-oriented education and personality development of the prospective teacher.

Key words: paradigm of education, humanistic paradigm, empathy, facilitator, self-concept.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Александр Осаволюк

*Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя
ул. Кропивянского 2, 16600 Нежин, Украина
E-mail: ndpy@ndpy.net*

Определены психолого-педагогические составляющие личностно ориентированного обучения во время формирования личности будущего преподавателя высшей школы. Проанализированы научно-теоретические исследования по проблеме личностно ориентированного обучения и формирования личности будущего педагога.

Ключевые слова: парадигма образования, гуманистическая парадигма, эмпатия, фасилитатор, Я-концепция.

Стаття надійшла до редколегії 11.06.2008

Прийнята до друку 09.10.2008